

Kuningaslaulaja

Marjut Helminen

Romaani runoilija Sayat Novan (1712–1795) elämästä.

Kuningaslaulaja on kertomus taiteilijan kutsumuksesta: nöyryydestä, epäonnistumisen pelosta ja riittämättömyyden tunteesta aina hybrikseen saakka – ja takaisin; taiteesta ja taiteilijoista vallanpitäjien palveluksessa – suojeluksessa ja alaisuudessa; monitahoisista hyötysuhteista, yhteiskunnan kerrostumista ja yksilön liikkeistä niiden välillä.

Tekijä paneutui Georgian kulttuurihistoriaan työskennellessään alueella vuosina 1998–2000. Kuvitteellista, löyhästi todellisiin tapahtumiin perustuvaa tarinaa rikastaa – tekijän suomentamana – Sayat Novan suorapuheinen lyriikka.

Minun vettäni eivät muut juo, / se on eri lähteestä.

Minun sanojani eivät muut lausu, / ne ovat eri kirjasta.

Älä luule, että olen hiekkaa: / olen luja kallionlohkare.

Kuin vuolas virta, joka ei koskaan kuivu, / älä yritä ammentaa minua tyhjiin.

(Sayat Nova, suomentanut Marjut Helminen.)

Marjut Helminen on tehnyt työuran vapaana toimittajana aikakauslehdissä ja radiossa, ja sitten kansainvälisissä tehtävissä muun muassa Palestiinassa, Kaukasiassa, Keski-Aasiassa ja Venäjällä.

Kuningaslaulaja: Romaani runoilija Sayat Novan elämästä on Marjut Helminen kolmas kaunokirjallinen teos. Aiemmin ovat ilmestyneet romaanit *Appelsiinilehto* (Minerva 2016) ja *Pilven piirtäjä* (Partuuna 2020).

Marjut Helminen

Kuningaslaulaja

Romaani runoilija Sayat Novan elämästä

partuuna

Helsinki 2023

Kulttuuriosuuskunta Partuuna, Helsinki
partuuna.fi

© Marjut Helminen 2023

Runot: Sayat Nova, suomentanut Marjut Helminen.
Rakkaus on musta leijona: Rumi, suomentanut Jaakko Hämeen-Anttila (2002).

© Remi Unkari, graafinen suunnittelu ja taitto

Etukansi Remi Unkari [CC BY-SA 4.0](#)

Kannen kuvat

Eduard Isabekyan: Sayat-Nova. 1964, öljy kankaalla. National Gallery of Armenia.

Teoskuva Irina M. Isabekyan, Wikimedia Commons [CC BY-SA 4.0](#).

Armenian carpet ornament. TheBabushka, Wikimedia Commons [CC BY-SA 4.0](#).

Kirjastoluokka 84.2 Suomenkielinen kertomakirjallisuus
Asiasanat Georgia, armenialaiset, runoilijat, muusikot, minstrelit

Painettu Drukatavan kirjapainossa Riiassa, Latviassa.

ISBN 978-952-7504-11-6 (pehmeäkantinen)

ISBN 978-952-7504-12-3 (PDF)

ISBN 978-952-7504-13-0 (MP3)

SISÄLLYS

Joonas, ensimmäinen etsinnän päivä	7
Joonas, toinen etsinnän päivä	16
Alussa oli Arutin	22
Joonas, kolmas etsinnän päivä	37
Arutin tekee päätöksen	40
Joonas, neljäs etsinnän päivä	46
Sayat Nova syntyy	50
Sayat Novan ikävä kotiin	56
Sayat Nova, paluu kotimaisemiin	65
Sayat Nova, laulaja vai narri?	74
Joonas, viides etsinnän päivä	80
Sayat Nova, pyhä tiikeri ja pyhä peura	85
Sayat Nova, paljuun!	90
Joonas, kuudes etsinnän päivä	102
Sayat Nova, odottamaton käänne	105
Sayat Nova, herätä heidän luottamuksensa	116
Joonas, seitsemäs etsinnän päivä	125
Sayat Nova, luo itse onnesi	128
Sayat Nova, vainko portti kuninkaan suosioon?	136
Joonas, kahdeksas etsinnän päivä	141
Sayat Nova ja viiniruukku	145
Olen Sayat Nova, olen runokirjasi	156

Joonas, yhdeksäs etsinnän päivä	168
Sayat Nova, vuorten ylitys	172
Sayat Nova: hän se on	177
Joonas, kymmenes etsinnän päivä	186
Sayat Nova rajojen tuolla puolen	189
Sayat Nova, miksi halusin haukaksi?	199
Natalie ja Sayat Nova, olet satakieli, minä purppuraruusu	206
Sayat Nova on pudonnut epäonnen pätsiin	213
Sayat Nova, ketä saan syyttää?	223
Joonas, yhdestoista etsinnän päivä	228
Sayat Nova, miksi olisin halunnut munkiksi?	233
Kiitokset	242

JOONAS, ENSIMMÄINEN ETSINNÄN PÄIVÄ

Villainen kaapu on öisin liian ohut, päivisin liian kuuma. Vettä hölskyy leilissä enää pari tunkkaista tippaa. Hän kerää piikkipensaiden oksista aamukastetta riepuun ja imee rohtunein huulin vähäisen kosteuden. Tuore vesi virvoittaa hetken ja hän antaa hevosenkin imeä, vaikka tietää, ettei se niin vähästä paljoa kostu. Hevonen ontuu. Hän havahtui siihen eilen. Vasemman etukavion yläpuolella tulehtuma. Onko sitä pistänyt jokin eläin tai kasvi? Yrttihaude saattaisi auttaa, mutta täällä kasvit ovat muuttuneet yhä oudommiksi. Hän ei uskalla enää ratsastaa.

On meitä tässä kaksi matkalaista! hän huokaa, lohduttaa kumppaniaan sen laihaa kaulaa sivellen. Hevoselleen hän paljastaa ajatuksia, joita ei kertoisi muille.

Olen kuin vierailta mailta kulkeutuneen sitkeän taudin rii-vaama. Oudoksun itseäni, hän pohtii. Outo mielentila oli voimistunut vähitellen. Sen sysäsi hereille pikku lappu laitoksen kahvihuoneen ilmoitustaululla. Haluatko vapaaehtoiseksi kaivausretkikuntaan Iraniin? siinä kysyttiin. Joonas piti outona, että kyselyä ei löytynyt tiedekunnan tai opintojärjestön keskustelupalstalta. Tai että kukaan ei ollut maininnut hänelle mahdollisuudesta. Hän repäisi lapun ja tunki sen repun sivutaskuun. Totta totisesti hän halusi. Arkeologia oli hänen sivuaineensa, mutta siitä lähtien, kun hän oli nähnyt Sergei Pa-

radžanovin elokuvan Granaattiomenan väri, hän oli miettinyt, miten pääsisi Kaukasiaan.

Joonas otti esiin kartan. Iranista sinne ei olisi pitkälti. Tätä hän tarvitsi juuri nyt, sukellusta elokuvan maisemiin.

Elokuvan päähenkilö oli 1700-luvulla elänyt runoilija ja trubaduuuri Sayat Nova. Paradžanov uskoi olevansa runoilijan reinkarnaatio. Vaikka tämä kuulosti Joonaksesta hölmöltä, hän etsi käsiinsä kaiken, mitä Sayat Novasta löytyi, ja laulajan kohtalo vangitsi hänetkin saman tien. Aivan niin kuin Paradžanovillekin oli tapahtunut.

Elokuva oli erikoislaatuinen. Juonta ei ollut, dialogi puuttui ja symboliikka muodosti kuin kartan, joka oli täynnä valkeita alueita. Se rakentui kronologisesta kuvien sarjasta, maalauksista, jotka olivat kuin visuaalisia mosaiikkirunoelmia. Elokuva alkoi kuvalla, jossa granaattiomenoiden punainen mehu valui valkoiselle kankaalle. Oli kuin mehu olisi tunkeutunut suoraan Joonaksen suonistoon ja vaatinut etsimään vastauksia, vaatinut lisää.

Mitä ihmettä sinä sieltä oikein haet? äiti kysyi. Mikset jo vihdoin keskity väitöskirjaasi? Totta kai äiti oli oikeassa.

Uppiniskaisesti valitsin taas kerran tien, jonka tiesin sitä vaivalloisemmaksi mitä pidemmälle pääsisin. Heitin pois kaikki mukavuudet. Ehkä siitä onkin kysymys. Joku haluaa kokeilla rajojaan vaarallisissa urheilulajeissa, minun on selvitettävä tämä arvoitus, täytettävä kartan valkeat alueet. Sen jälkeen olen vapaa tekemään taas tavallisia asioita.

Isä ymmärsi häntä paremmin.

”Ajan voi käyttää hyödykseen niin monin tavoin”, hän sanoi. ”Yksi etsii viisautta kirjoista, toinen ympäriltään. Löydät ehkä etsimäsi, ehkä jotakin muutakin arvokasta.” Hän muisti isän tiukan syleilyn näiden sanojen jälkeen. Kädet, jotka noustessaan

häntä kohti tuntuivat lisäävän isän vanhuudenkumaraa, mutta valoivat uskoa siihen, että hän oli oikealla tiellä.

”Isä on ymmärtäväinen ja pitkämielinen sellaisellekin, mitä hänessä itessään ei ole. Sinullehan minä puhun”, hän naurahtaa ja vilkaisee suurta ruskeaa silmää, valkeaa otsalaikkua ja pehmeänä kaartuvaa turpaa. Häntä naurattaa. Olisiko hän vielä kuukausi sitten arvannut tätäkään: että ostaisi markkinoilta hevosen? Hänestä tuntui kuin kaikki tarpeellinen tulisi hänen tielleen juuri oikealla hetkellä. Kuten tämä eläin.

Mikä saa ihmisen lähtemään tällaiselle järjenvastaiselle matkalle? Outoa, että isä oli tukenut häntä jo silloin kun hulluus oli vasta ottamassa häntä valtaansa. Isä ei koskaan ihmetellyt arkistoissa istumista tai myöhemmin loputonta juoksemista laulujen perässä. Ei sanonut mitään, kun pakkomielle ei ollut laantunut. Ei kieltänyt, kun hän sai vielä yhden hullun ajatuksen: lähteä sinne, missä itse suuri mestari oli kulkenut. Ei, isä auttoi monin neuvon valmistautumaan matkaan. Ehkä isälläkin oli ollut nuorena sisällään liekki, joka oli ajanut johonkin outoon ja odottamattomaan.

Hän oli törmännyt torilla kiertävään sirkukseen. He olivat liikkuneet hevosilla, jotka olivat yhtä lailla tasavertaisia esiintyjiä kuin ihmisetkin. Mutta tällaisina aikoina harva maksoi sirkuslipusta, eikä taiteilijoilla ollut enää varaa ruokkia kaikkia eläimiään. Sata dollaria, he sanoivat. Joonas oli miettinyt hupe-nevaa matkakassansa, mutta tullut siihen tulokseen, että hän olisi vapaampi ratsailla kuin etsiessään kyytejä reiteillä, joilla kukaan ei tällä hetkellä kulkenut. Hän tinki hinnan kahdeksaan-kymmeneen dollariin.

Nuoruuden ratsastusharrastuksessa ja poliisien hevosten hoidossa tuntui olleen järkeä, vaikka kaverit olivat naureskelleet tyttöjen harrastukselle.

Hän osti eläimen ja säkin kauraa. Hän myi rinkkansa ja osti tilalle nahkaiset satulalaukut, joihin hänen omaisuutensa mahtui hyvin.

Muutaman päivän hän ruokki ja juotti hevosta annosta varovasti lisäten ja näki, kuinka karvapeite menetti harmauttaan, sai kiiltoa, eivätkä kylkiluut näkyneet enää niin selkeinä.

Häntä hymyilyttää sekava puheensa, jota hän pitää yllä vain kuullakseen ystävällisen hörähtelyn lohkareikossa taivaltaessaan. Hevonen jättäytyy vähän hänen jälkeensä, nyt enää vastaamatta, kuin haluaisi syventyä omiin ajatuksiinsa. Tämä hevonen ei ole kovin puhelias, hän miettii, mutta sen ei pidä antaa johtaa harhaan. Itseään voi ilmaista niin monin tavoin.

Sen jälkeen, kun yksi poliiseista opetti hänelle hevosten kielen, hänen ei ollut tarvinnut huolehtia siitä, seuraisiko eläin häntä. Se seuraa kuin olisi seurannut ammoin teuraaksi vietyä emäänsä, toiveikkaana ja hyväksyntää odottaen. Aika ajoin hän kuitenkin joutuu myöntämään, että hevonen kuljettaakin häntä. Näin tapahtuu erityisesti, kun se vaistoaa vettä jossakin lähistöllä.

”Voi sinua raukkaa, minun takiani joudut kärsimään, viaton luontokappale. Mutta se on hevosen osa”, hän huomauttaa ja vilkaisee kumppaniaan, joka päästää pitkän ilkkurisen henkäyksen. Älkää tulko sanomaan minulle, ettei hevosilla ole huumorintajua, hän ajattelee. Hänestä tuntuu, että kiertolaisen elämä on kehittänyt hevosen selviytymään mahdottomissa oloissa.

Joonas nukkuu ja näkee unessa kaksi roviota, joiden kipinät kohoavat pyörteinä korkealle, tanssimaan yllä vilkkuvien tähtien kanssa. Ne ovat kuin nuoria keijuja, jotka eivät osaa asettua aloilleen, täynnä lyhyeksi jäävää, mutta hetken yltiöpäisellä poukkoilevaa elinvoimaa. Rovioiden välissä on punaisella kankaalla peitelty koroke. Valkean kukkahunnun huumaava jasmiinintuoksu täyttää Joonaksen, kulkee äärimmäisimpiin-

kin sopukoihin häntä vietellen. Joonaksesta tuntuu kuin näky muuttaisi hänen punaisena virtaavan verensä tuoksuvaksi. Uni täyttää hänet onnella. Veri on tuoksu, se virtaa vapaana ja värjää korokkeen punakankaan. Kangas muuttuu mustaksi. Mustasta kohoaa pitkä, kumara hahmo. Hahmon oikeassa kädessä on *chonguri*, jota seisova hahmo pitää lantionsa takana. Joonas odottaa, että hän kohottaisi sen rinnalleen. Mutta juuri silloin aurinko siristää hänen ripsiään ja uninäky katoaa. Hän avaa silmänsä ja näkee tummina siintävät kaukaiset vuoret ja niiden toisessa päässä laskeutuvan tasangon. Korkealla liitelee kotka, halkoo sineen tarkkarajaisia loivia kaaria.

Joskus hän nukahtaa päivällä ja vaeltaa yöllä. Maailma on silloin rajatumpi. Kuun ja tähtien loisteeseen hetkeksi välähtävät pienet ja vähän suuremmat silmät tarkkailevat hoikkaa nuorta miestä ja hänen kivikkoiselle tielle vasemman etukavionsa varovasti laskevaa kumppaniaan.

Joonas tavaa epävarmana autiomaan kirjaa, mutta on jo oppinut karistamaan huolellisesti vaatteista skorpionit ja hämähäkit, koettelemaan matkasauvan kärjellä vuoteen paikan, etteivät vain käärmeet olisi jo vallanneet makuusijaa.

Yhä uudelleen aamun ennustaessa päivänkoittoa hän toivoo saapuvansa perille, tai jos ei vielä perille, niin edes kohoavan maan kainaloon rakennetulle yksinäiselle savimajalle, jonka vanhukset voisivat neuvoa, mistä saada apu kärsivälle matkakumppanille. Monta kertaa hän luulee jo näkevänsä autiossa maisemassa asutuksen, mutta hänen saavuttuaan lähemmäksi talojen varjot ja epämääräiset risuaidat rakennusten ympärillä sulavat tuulen helmassa tanssivaksi hiekaksi, harmaiksi lohkareiksi ja hopeavartisiksi mataliksi piikkipensaiksi. Hän kummastelee tätä kaikkea, mutta ennen muuta hän ihmettelee päivästä toiseen itseään.